

INSTITUTIONEN FÖR SVENSKA SPRÅKET

Den *du* är

Du-tilltal i en lärobok i samhällsorientering för nyanlända

Christina Landkvist

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet
Specialarbete
Språkkonsultprogrammet, SPK160, delkursen Specialarbete, 15 hp
Vårterminen 2017
Handledare: Anja Malmberg

Sammanfattning

Uppsatsens syfte är att undersöka *du*-tilltalet i tre kapitel av läroboken *Om Sverige*, en lärobok i samhällsvetenskap som används i samhällsorientering för vissa nyanlända invandrare. *Du*-tilltalet studeras kvantitativt och kvalitativt utifrån de övergripande kategorierna *generiskt du* och *du som samhällsaktör*. Resultaten från respektive kapitel diskuteras därefter komparativt gentemot varandra.

Undersökningen visar att de generiska *du* som förekommer i materialet återfinns i metatexter och läsanvisningar. Det går att diskutera huruvida dessa generiska *du* är negativa eller positiva för andraspråksläsarna. En möjlig risk är att en stor andel generiska *du* kan vara problematisk, då den minskar möjligheterna för den empiriska läsaren att identifiera sig med materialet.

En jämförelse av de olika kapitlen visar att andelen generiska *du* varierar kraftigt. Medan materialkapitel 3 innehåller 13,1 % generiska *du* och materialkapitel 2 noteras för 20,1% generiska *du*, innehåller materialkapitel 4 hela 39,4 % generiska *du*.

Undersökningen visar också att det i materialet verkar finnas en modelläsare som antas agera på olika sätt i det svenska samhället. Det *du* som tilltalas är oftast vuxen. Då lärobokens målgrupp är vuxna hade det varit förväntat att *du* alltid tilltalades som vuxen, men så är inte fallet, utan exempel på tilltal till minderåriga *du* finns.

Ibland är *du* en medveten konsument och kapitalägare, ibland är *du* en individ som behöver hjälp från samhället. *Du* har inte självklart ordnade förhållanden, något som skulle kunna spegla den heterogena bakgrund som läsarna av *Om Sverige* förväntas ha.

Att *du* som förälder återkommer genom alla tre materialkapitlen kan vara ett tecken på att det finns en stark samhällsnorm att vuxna som befinner sig i Sverige förr eller senare ska skaffa barn.

Slutligen görs en utblick med grund i undersökningens relevans för språkkonsulter och andra som arbetar med att producera texter riktade till nyanlända personer. Där ges även uppslag för vidare forskning.

Nyckelord: *du*-tilltal, *generiskt du*, *du som samhällsaktör*, *modelläsare*, *samhällsorientering för nyanlända*

Innehåll

1	Inledning	1
1.1	Syfte och forskningsfrågor	2
1.2	Disposition	2
2	Forskningsbakgrund	2
2.1	Forskning om <i>du</i> -tilltal	2
2.1.1	Generiskt syftande <i>du</i> på svenska och danska samt indefinita pronomen i svenskan	3
2.1.2	Lind Palicki och Försäkringskassans texter till föräldrar	3
2.2	Forskning om andraspråkläsares förståelse av texter	4
2.2.1	Reichenberg och röst i läroböcker	4
2.2.2	Olvegård och andraspråkläsares förståelse av en lärobok	5
2.3	Forskning om modelläsare	5
2.3.1	Björkvall och modelläsare i reklam	5
3	Metod och material	6
3.1	Metod	6
3.1.1	Teoretiska utgångspunkter	6
3.1.2	Kvantitativa beräkningar	6
3.1.3	Kvalitativa kategoriseringar	7
3.1.3.1	Generiskt <i>du</i>	7
3.1.3.2	Samhällsaktörer	7
3.1.4	Komparativ diskussion	8
3.2	Material	8
4	Resultat	9
4.1	Kvantitativ översikt	10
4.2	Användning av omtal istället för tilltal i materialet	10
4.3	Generiska <i>du</i> i materialet	11
4.4	Resultat för materialkapitel 2	11
4.4.1	Fördelning av materialkapitlets övergripande kategorier	11
4.4.2	Samhällsaktörer	12
4.4.3	Kapitelspecifik kategori: boende	12
4.4.4	Sammanfattning av materialkapitel 2	13
4.5	Resultat för materialkapitel 3	14
4.5.1	Fördelning av materialkapitlets övergripande kategorier	14
4.5.2	Samhällsaktörer	14
4.5.3	Kapitelspecifik kategori: Arbetsrelaterade <i>du</i>	15
4.5.4	Kapitelspecifik kategori: Skolrelaterat <i>du</i>	15
4.5.5	Sammanfattning av materialkapitel 3	16
4.6	Resultat för materialkapitel 4	16
4.6.1	Fördelning av materialkapitlets övergripande kategorier	16
4.6.2	Samhällsaktörer	16
4.6.3	Kapitelspecifik kategori: brottsoffer	17
4.6.4	Sammanfattning av materialkapitel 4	17
5	Sammanfattning, diskussion och utblick	17
5.1	När <i>du</i> är generisk	17
5.2	När <i>du</i> är samhällsaktör	18
5.3	Sammanfattning av diskussion och utblick	19

5.3.1	Sammanfattning av diskussion	19
5.3.2	Undersökningens begränsningar	20
5.3.3	Utblick	20
6	Litteraturförteckning	21

Tabeller

Tabell 1.	Materialkapitel: antal trycksidor.....	9
Tabell 2.	Antal NF samt antal <i>du/dig</i> i de tre materialkapitlen och totalt.	10
Tabell 3.	Materialkapitel 2: antal <i>du</i> och <i>dig</i> utifrån syftning.	12
Tabell 4.	Materialkapitel 2: antal <i>du</i> och <i>dig</i> i kategorin boende.	13
Tabell 5.	Materialkapitel 2: <i>du</i> -tilltal för boende med bostad.	13
Tabell 6.	Materialkapitel 3: antal <i>du</i> och <i>dig</i> utifrån syftning.	14
Tabell 7.	Materialkapitel 3: antal <i>du</i> och <i>dig</i> i kategorin arbetsrelaterade <i>du</i>	15
Tabell 8.	Materialkapitel 4: antal <i>du</i> och <i>dig</i> utifrån syftning.	16
Tabell 9.	Antal <i>du/dig</i> i de tre materialkapitlen, antal generiska <i>du</i> inom respektive materialkapitel och totalt.	18

1 Inledning

Sverige är ett land i förändring. Från att historiskt sett ha varit ett land som människor emigrerat *från* har Sverige istället blivit ett land som människor migrerar *till*. I slutet av 2016 bodde det nästan 1,7 miljoner personer i Sverige som är födda utomlands (Statistiska Centralbyrån u.å.). Det är ungefär var sjätte person i den svenska befolkningen.

Invandring är just nu det fenomen som bidrar mest till Sveriges folkökning. För att underlätta de nyanländas etablering i arbets- och samhällslivet beslutade riksdagen år 2010 att alla kommuner är skyldiga att erbjuda vissa nyanlända invandrare samhällsorientering (SFS 2010:197). I gruppen ”vissa nyanlända invandrare” ingår nyanlända invandrare som har fyllt 18 men inte 65 år och som har uppehållstillstånd som kan ligga till grund för folkbokföring. Lagen gäller dock inte nyanlända som går i gymnasieskola eller som är medborgare i ett land som är anslutet till Europeiska ekonomiska samarbetsområdet eller i Schweiz. Samhällsorienteringen ska enligt lagen vara minst 60 timmar (SFS 2010:1138, 5§).

Att undersöka det textmaterial som svenska myndigheter använder i mötet med nya medborgare är viktigt. Sakprosatexter kan både visa och förstärka existerande samhällsnormer (Ledin & Selander 2003: 91). Diskursen som sakprosan är del av påverkar diskursdeltagarnas bild av sin egen identitet (Fairclough 1992).

Ransgart (2005:60) redogör för tre påståenden som han hävdar brukar användas som motiveringar för varför det är viktigt att språket i läroböcker är bra. Dessa är att läroböcker skänker skolelever kunskap och insikt om ämne och omvärld, att läroböcker verkar som en förebild för elevernas språkutveckling när det gäller att läsa, lära in och utforma informativ text samt att läroböcker påverkar elevers uppfattning om facklitteratur och kunskapsinhämtande.

En lärobok kan alltså påverka både individens uppfattning om sig själv och om sin omvärld. Detta är anledningen till att jag för mitt examensarbete har valt att undersöka *Om Sverige*, en lärobok som i många kommuner används vid samhällsorienteringen. Jag undersöker vilken *modelläsare* som ryms inom *du*-tilltalet i mitt material, det vill säga vilken läsare som i själva texten konstrueras som önskvärd. Genom undersökningen hoppas jag kunna bidra till en diskussion kring vem *du* är i Sverige, så som *du* presenteras inom samhällsorienteringen för vissa nyanlända invandrare.

För språkkonsulter innebär den ökade andelen svenska medborgare som har svenska som andraspråk att en allt större mängd texter bör skapas och anpassas för dessa medborgare. För att detta arbete ska ha förutsättningarna för att leda till väl utformade och förbättrade texter, så behövs kunskap om nuvarande situation vad det gäller mottagaranpassningen till dessa mottagare. Det innebär att även min begränsande undersökning kan vara intressant för en större målgrupp, både i och utanför språkkonsultyrket.

1.1 Syfte och forskningsfrågor

Syftet med min undersökning är att undersöka vilken modellläsare som framställs genom användningen av *du* i tre undersökta kapitel i läroboken *Om Sverige*. Till grund för syftesformuleringen ligger att *du*-tilltalet är en viktig komponent såväl i konstruktionen av en modellläsare, som för en potentiellt ökad förståelse hos empiriska läsare med svenska som andraspråk.

För att uppnå syftet för min studie krävs ett material. Detta består alltså av tre kapitel ur läroboken *Om Sverige*. Jag har valt kapitel i läroboken som jag bedömer har stark koppling till individens rättigheter och skyldigheter samt praktiskt vardagsliv, något som även jag själv tycker är särskilt intressanta ämnen i den lagstyrda samhällsorienteringen¹.

För att uppnå det angivna syftet har jag formulerat tre forskningsfrågor:

- När används generiskt *du* i respektive kapitel?
- På vilket sätt är *du* samhällsaktör i respektive kapitel?
- Vilka likheter och skillnader uppvisar de tre undersökta kapitlen ifråga om *du*-tilltal?

1.2 Disposition

Jag inleder min uppsats med att redovisa tidigare forskning som har relevans för den undersökning jag genomför utifrån mitt syfte och mina forskningsfrågor. Detta gör jag i kapitel 2. I kapitel 3 presenterar jag min metod och mitt material. Därefter presenterar jag i kapitel 4 resultatet av min undersökning. I kapitel 5 diskuterar jag slutligen mitt resultat. Där gör jag också en utblick från diskussionen med fokus på undersökningens relevans för vidare forskning.

2 Forskningsbakgrund

I det här kapitlet redovisar jag för ett urval av tidigare forskning med relevans för undersökningen utifrån mitt syfte och mina forskningsfrågor. I avsnitt 2.1 redogör jag för ett urval av forskning om *du*-tilltal. I avsnitt 2.2 presenterar jag ett urval av forskning om andraspråksläsares förståelse av lärobokstexter. Forskningsbakgrunden avslutas med att jag i avsnitt 2.3 redogör för ett urval av forskning om modellläsare.

2.1 Forskning om *du*-tilltal

Många forskare har intresserat sig för tilltalets betydelse. Med *tilltal* menar jag hur texten direkt tilltalar sin mottagare (exempelvis genom användningen av pronomenet *du*).

Genom att titta på syftningen hos det direkta *du*-tilltalet kan man undersöka vem som tilltalas, hur personen tilltalas och även vilka som inte nämns. Härigenom kan man få viktiga insikter om vilken mottagarroll en viss text erbjuder sina mottagare.

¹ Enligt SFS 2010:1138, den förordning som styr samhällsorienteringen, ska målet för samhällsorienteringen vara att deltagarna utvecklar kunskap om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingarna, den enskildes rättigheter och skyldigheter i övrigt, hur samhället är organiserat och praktiskt vardagsliv.

I avsnitt 2.1.1 redogör jag för ett urval av tidigare forskning som rör generiskt syftande *du* på svenska och danska. Därefter presenterar jag i avsnitt 2.1.2 Lena Lind Palickis forskning om *du*-tilltal.

2.1.1 Generiskt syftande *du* på svenska och danska samt indefinita pronomen i svenskan

Svenska och finska språkvetare har intresserat sig för generiskt syftande användning av svenska språkets *du* sedan 1970-talet. Även om belägg redan från 1700-talet tyder på en tidigare användning av *du* som generiskt syftande så har användningen ökat de senaste 50 åren, både i tal och i skrift (Fremer 2000:134–135).

Medan Maria Fremer främst koncentrerar sig på talspråk intresserar sig Rasmus Lund (2012) för tidningstext. Han genomför en kvantitativ undersökning med syfte att se om användningen av generiskt syftande *du* har ökat i tidningstext mellan åren 1991–2011. I sin undersökning studerar han sammanlagt 200 belägg för generiskt *du* och *man*. Han finner att andelen generiska *du*:n har ökat från 5 % till 7 %, och att fler undersökta skribenter använde generiskt *du* 2011 jämfört med 1991.

En forskare som har skrivit om generiskt syftande pronomen på danska är Torbel Juel Jensen (2008). Jensen skriver om hur *du* används istället för *man*. Han förklarar den ökande användningen av *du* i generisk betydelse dels med inflytande från engelskan, dels i och med den medbetydelse som *du* bär med sig. I citatet lyfter Jensen att *du* i motsats till *man* signalerar vad han väljer att benämna som en publikorienterad synvinkel i förhållande till det som omtalas:

Denne medbetydning bunder i at *du* i ordets generiske anvendelse godt nok er blevet løsrevet fra 2.-personen på det faktiske plan (*du*'et inkluderer ikke nødvendigvis tilhøeren) men alligevel beholder en tilknytning til 2.-personen mht. synsvinkel. Ved at anvende *du* inviteres tilhøeren således til at se de omtalte fænomener ”indefra”, dvs. fra den generaliserede persons synsvinkel, mens *man* er mere eller mindre neutral på dette område. (Jensen 2008:6)

Det är inte alltid helt okomplicerat att använda indefinita pronomen på svenska. Hellspång och Ledin (1997:174) diskuterar användningen av *man* och skriver att ”I en del texter halkar referensen hos *man* omkring, så att den rör olika personer på olika ställen”. Även Lind Palicki (2010) tar upp den problematik som mottagaranpassning med indefinita pronomen kan innebära. Mer om detta i avsnitt 2.1.2.

2.1.2 Lind Palicki och Försäkringskassans texter till föräldrar

Lena Lind Palicki (2010) undersöker hur Försäkringskassan riktar sig till personer som har rätt till föräldrapenning. Materialet för undersökningen utgörs av broschyrer från 1974–2007.

Lind Palickis syfte är att urskilja vilka som pekats ut, konstrueras och normaliseras som föräldrar samt att analysera vilka funktioner som mottagarna respektive sändarna tillskrivs. Hon gör detta genom att analysera sitt material ur fyra olika analysvinklar, varav en handlar om att klarlägga vem eller vilka som pekats ut och konstrueras som mottagare. På så sätt besvarar Lind Palicki frågorna om vem som bjuds in att ingå i mottagarvärlden samt vilka mottagare som inkluderas respektive exkluderas genom de olika språkliga val som Försäkringskassan gör. Hennes tillämpning av begreppet *mottagaranpassning* har bland annat koppling till Umberto Ecos modellärbegrepp (Lind Palicki 2010:54).

Det Lind Palicki finner i sin analys är att mottagaranpassning genom omtal respektive tilltal har förändrats över tid (2010:60–82). Från att ursprungligen ha bestått av omtalande nominalfraser övergår mottagaranpassningen i det undersökta materialet först till ett generiskt *man*, och efter det till ett kollektivt *du*-tilltal.

Även om många klarspråksråd rekommenderar myndighetsskribenter att skriva *du* till enskilda skribenter (se exempelvis Språkrådet 2014:68) uppmärksammar Lind Palicki problem med vissa former av *du*-tilltal (Lind Palicki 2010:80–82). Hon visar hur Försäkringskassan genom sitt *du*-tilltal normaliserar och gynnar vissa mottagare, medan andra framställs som avvikande.

Lind Palicki finner också att en mycket generisk variant av *du* används i vissa av broschyrerna (2010:73–74). Detta *du* kan snarast likställas med ett generiskt *man*. Denna generiska variant av *du* förekommer framförallt i samma broschyrer som där *man* används.

Lind Palicki diskuterar även konsekvensen då kollektivet av mottagare blir för stort, så att mottagarrummet blir generiskt och allt för många inkluderas:

Vilka får då möjlighet att identifiera sig? Vilka får då ingå i de deiktiska rummen? Den risken är stor exempelvis vid en alltför frekvent användning av *man* eller vid mottagaranpassning då referenter inte explicit görs (som vid användning av exempelvis passiveringar eller nominaliseringar). (Lind Palicki 2010:80)

Lind Palickis forskning visar att tilltalet är en viktig del av mottagaranpassning, och att det alltså kan vara en viktig del av den mottagarroll som avsändaren konstruerar som önskvärd.

2.2 Forskning om andraspråksläsares förståelse av texter

I det här avsnittet redogör jag för ett urval av andraspråksforskning med utgångspunkt i andraspråksläsares förståelse av lärobokstexter. I avsnitt 2.2.1 presenterar jag Monica Reichenbergs forskning om betydelsen av variabeln *röst* i läroböcker. I avsnitt 2.2.2 redogör jag därefter för Lotta Oivegård's forskning om andraspråksläsares förståelse av en lärobok.

2.2.1 Reichenberg och röst i läroböcker

Monica Reichenberg (2000) undersöker hur skribenter genom språklig bearbetning av lärobokstexter kan öka skolelevens förståelse av texterna. I sin undersökning bearbetar hon texter med utgångspunkt i variablerna *röst* och *kausalitet*. För undersökningen skapar hon tre nya versioner av originaltexten: en med ökad grad av kausalitet, en med röst och en med en kombination av röst och högre grad av kausalitet (Reichenberg 2005:49).

När Reichenberg talar om *röst* syftar hon på ett (då) nytt begrepp som introducerades av Beck et. al (1995). Begreppet betyder i denna kontext att en text med röst talar direkt till läsaren med hjälp av de tre funktionerna *activity*, *orality* och *connectivity*. I det följande citatet beskriver Reichenberg innebörden av *connectivity*:

Connectivity innebär att man försöker skapa en närhet mellan läsaren och texten. Det sker t ex genom **att man vänder sig direkt till läsaren**, drar slutsatser om sambandet mellan händelser och de inblandades känslomässiga reaktioner på dessa händelser. [...] (Reichenberg 2000:54, min fetstil)

Reichenberg genomför sin studie genom att hon låter de aktuella skoleleverna läsa varsin version av texterna (originalen eller någon av de bearbetade versionerna), och därefter besvara 18 flervalsfrågor. På så sätt kan hon avgöra vilken av de olika textversionerna som verkar mest gynnsam för elevernas förståelse.

Det bör noteras att de *du*-tilltal som Reichenberg förser sina texter med åtminstone till viss del verkar vara generiska. Som ett exempel på när hon skapat *connectivity* genom direkt tilltal i sin text ger Reichenberg meningen ”Du kanske skulle vilja veta hur människorna levde i det gamla Egypten?” (Reichenberg 2000:88).

Eleverna i Reichenbergs undersökning är både förstaspråkläsare och andraspråkläsare (även om termen ”andraspråkläsare” används med en relativt vid betydelse). Reichenberg kommer fram att textbearbetningen med den språkliga variabeln röst samt en kombination av de båda språkliga variabelerna röst och kausalitet är särskilt gynnsamma för andraspråkläsarnas förståelse (Reichenberg 2005:56).

2.2.2 Olvegård och andraspråkläsares förståelse av en lärobok

Lotta Olvegård (2014) undersöker hur svenska gymnasieungdomar förstår en lärobok i ämnet historia. De undersökta eleverna har svenska som andraspråk. Olvegårds studie fokuserar på hur dessa elever förstår inte bara lärobokens innehåll, utan också lärobokens ämnesspecifika språk. Hennes hypotes är att det är sannolikt att svårigheter att förstå skolrelaterade texter kan vara en bidragande faktor till varför många elever med svenska som andraspråk inte uppnår samma betyg som elever med svenska som förstaspråk (2014:1–3).

Olvegård undersöker sitt material genom två empiriska studier. Den första studien undersöker det strukturella och lexikogrammatiska innehållet i fem textböcker i historia. Studien baseras på systemisk-funktionell lingvistik, SFL (2014:46–48). Den andra studien undersöker hur ett antal gymnasieelever hanterar mötet med sin textbok i historia. Datan i studien hämtas från två serier av konversationer med elva L2- och L1-läsare (2014:61–63).

Olvegårds resultat visar att texter från läroböcker i historia ställer stora krav på en andraspråkläsare. För att förstå texten måste läsaren till exempel ha en stor och djup kunskap om vokabulär, en förmåga att analysera komplexa lingvistiska strukturer, och ha förmågan att göra inferenser som är nödvändiga att tolka implicit information i texten (2014:231–236).

Andraspråkläsarna som kämpar med att förstå lärobokens texter, eller som inte delar läroboksförfattarens referensramar, använder varierande textuella och kontextuella resurser för att hitta ledtrådar till textens betydelse. En viktig resurs för andraspråkläsarnas möjlighet att förstå texten är läsarens egen tolkning av lärarens förväntningar på elevernas förståelse av historia som skolämne. Dock kan både textuella och kontextuella ledtrådar leda läsare till oväntade tolkningar av textinnehållet (2014:231–236).

Olvegård använder sig av begreppet *textrörlighet* som grund för sin undersökning. Hon definierar begreppet som att det ”beskriver läsares möte med texten ur ett vidare perspektiv än läsförståelse, och omfattar även t.ex. associationer och läsarens medvetenhet om textens genre, andra läsare etc.” (2014:14). Hon finner i sin undersökning att andraspråkläsarna i studien generellt visar prov på lägre grad av textbaserad rörlighet än förstaspråkläsarna (2014:231).

2.3 Forskning om modelläsare

I det här kapitlet redogör jag för ett urval av forskning relaterad till begreppet *modelläsare*. Jag presenterar i avsnitt 2.3.1 för Anders Björkvalls forskning om modelläsaren i svensk reklam.

2.3.1 Björkvall och modelläsare i reklam

Anders Björkvall (2003) undersöker reklamtextens inbyggda läsare – det han kallar för *modelläsare*. Hans syfte är att undersöka vilka identiteter som erbjuds läsarna av svenska reklamannonser genom att analysera vilka modelläsare som framträder i texterna.

Björkvall knyter precis som Lind Palicki (2010) an till Umberto Ecos modelläsbegrepp. Han utgår från Ecos interna teori, där en viktig skiljelinje dras mellan

den empiriska läsaren och modellläsaren. Enligt teorin är den empiriska läsaren den reella läsaren av en text, medan modellläsaren är en instans i själva texten och inte någon konkret person (Björkvall 2003:25, 27). Detta gör även jag i min undersökning. Jag inspireras även av Björkvalls analys i min undersökning, främst genom hans användande av presuppositioner som analysverktyg (Björkvall 2003:80).

3 Metod och material

I detta kapitel presenterar jag min metod och mitt material. Detta görs i avsnitt 3.1 respektive 3.2.

3.1 Metod

I det här avsnittet redogör jag för min metod. Jag inleder med att i avsnitt 3.1.1 redogöra för mina teoretiska utgångspunkter. I avsnitt 3.1.2 presenterar jag de kvantitativa beräkningar som jag genomför. I avsnitt 3.1.3 beskriver jag de kvalitativa kategoriseringar som jag använder på mitt material. Jag beskriver både de återkommande kategorier som jag använder i flera av materialkapitel, och de kategorier som är kapitelspecifika. I avsnitt 3.1.4 delger jag de metodiska överväganden som ligger bakom min komparativa diskussion.

3.1.1 Teoretiska utgångspunkter

Jag utgår från att texter är socialt normerade fenomen, där varje text hör samman med sociala praktiker och verksamheter. Den valda utgångspunkten gör att min undersökning hamnar inom ramen för det tvärvetenskapliga ämnesområdet *diskursanalys* (Ledin & Selander 2003:105).

Jag utgår också från att texten kan presupponera en så kallad modellläsare (Björkvall 2003). Modellläsaren är inte en empirisk läsare, utan syftar på en instans i själva texten.

En modelläsanalys kan göras på många olika sätt. Jag har valt att enbart göra en begränsad analys med fokus på *du*-tilltalens syftning. Jag har valt att koncentrera mig på *du*-tilltalen då tilltal är en viktig komponent dels inom mottagaranpassning (Lind Palicki 2010), dels som en variabel för ökad förståelse hos andraspråksläsare (Reichenberg 2000). *Du*-tilltalen kan alltså ses som en viktig del av det material som jag undersöker.

Jag utgår även från att sakprosatexter bidrar till att reglera det sociala livet (Ledin & Selander 2003:91) och att sakprosan på så sätt kan ses som normerande. Det gör att det är intressant för mig att undersöka hur modellläsaren i *du*-tilltalen kommer till uttryck i mitt material: tre kapitel ur en lärobok i samhällsundervisning för nyanlända i dagens Sverige.

3.1.2 Kvantitativa beräkningar

För att avgöra hur stor andel som *du*-tilltalet utgör av materialets totala mängd av nominalfraser med mänsklig referent inleder jag med en kvantitativ beräkning av nominalfraser med mänsklig referent. Detta gör jag för att kunna ge en översiktlig bild av andelsförhållandet mellan tilltalet och omtalet av mänskliga referenter.

Jag beräknar också hur många *du* och *dig* som förekommer i materialet. Detta gör jag för att få en bild av hur stor del av tilltalet samt omtalet som är specifikt *du*-tilltal.

3.1.3 Kvalitativa kategoriseringar

För att besvara mina forskningsfrågor kategoriserar jag de identifierade *du* och *dig* inom olika analyskategorier. För att genomföra kategoriseringen använder jag mig till viss del av presuppositioner (Fairclough 1992:120, Björkqvall 2003:80), då jag kategoriserar *du*-tilltalen tematiskt. Ett exempel på detta är att jag presupponerar att ett *du* som har hemförsäkring också är eller strävar efter att vara *boende*. Jag redogör för de kvalitativa kategoriseringarna för vart och ett av de tre materialkapitlen.

Mina två översiktliga kategorier för samtliga materialkapitel är *generiskt du* och *samhällsaktörer*. Jag presenterar kategorierna närmare i avsnitt 3.1.3.1 och 3.1.3.2. I avsnitt 3.1.3.2 presenterar jag också de kapitel-specifika underkategorierna inom den övergripande kategorin samhällsaktörer.

3.1.3.1 Generiskt du

Det generiska *du*-tilltalet innebär att den tilltalade är en generisk konstruktion och potentiellt kan syfta på vem som helst, vilket visas i exempel (1) och (2):

- (1) Vad innebär det för samhället om du arbetar svart och inte betalar skatt?
- (2) På webbsidan www.barnkonventionen.se kan du läsa mer om barns rättigheter. (fet stil i originalet)

Jag har utgått från Fremers (2000:134) definition av generiskt *du* där det förklaras som att "... *du* potentiellt kan gälla för en grupp av människor eller rent av för alla människor" (kursiv i original).

Att en text innehåller generiska tilltal minskar möjligheten för mottagaren att identifiera sig med texten (Lind Palicki 2010). Genom att undersöka generiska *du* ser jag i vilken mån de förekommer i mitt material, vilket ger mig möjlighet att resonera kring betydelsen hos de generiska *du* som finns i materialet.

3.1.3.2 Samhällsaktörer

Eftersom det sägs i förordning om samhällsorientering för vissa nyanlända invandrare att "tyngdpunkten [i samhällsorienteringen] ska ligga på den praktiska aspekten av att leva i Sverige." (SFS 2010:1138) är det viktigt att diskutera vilken samhällsaktör som pekas ut. Detta *du* erbjuder trots allt de empiriska läsarna möjlighet att identifiera sig själva som samhällsaktörer i Sverige. De får också till sig vilka de förväntas vara för att inkluderas i materialets *du*. Lind Palicki sammanfattar vikten av att mottagare pekas ut som att "Ytterst innebär det en form av maktutövning, att myndigheten har makt att definiera gruppen mottagare, att dra upp gränserna för vilka som bjuds in i kommunikationssituationen och vilka som inte bjuds in" (Lind Palicki 2010:53). Det handlar alltså om inkludering och exkludering. Vilka samhällsaktörer inkluderas i det material som nyanlända i Sverige möter, när de deltar i samhällsorientering? Som jag redogjorde för i kapitel 1 kan texter som *Om Sverige* både visa och förstärka existerande normer, samtidigt som den också påverkar diskursdeltagarnas bild av sin egen identitet (Ledin & Selander 2003 samt Fairclough 1992).

Tilltalet som samhällsaktör innebär att den tilltalade är känt och har någon form av funktion som samhällsaktör. Samhällsaktören *du* kan dock ha många funktioner.

Samhällsaktören kan vara direkt bidragare till samhällsekonomin, som till exempel skattebetalare eller konsument. Detta kan ses i exempel (3) och (4).

- (3) Tjänar du mycket betalar du även skatt till staten.

- (4) I de flesta kommuner brukar det finnas ett konsumentkontor. Där kan du exempelvis få hjälp om du köpt något som det är fel på och som du inte är nöjd med.

Du kan även vara en mottagare av bidrag från samhällsekonomin. Det kan till exempel vara ett *du* som har behov av stöd från socialtjänst eller som uppbär försörjningsstöd. Exempel (5) och (6) visar exempel på en samhällsaktör med denna funktion.

- (5) Första gången du ansöker om ett bidrag gör Försäkringskassan en utredning om du har rätt till bidrag.
- (6) När du är föräldraledig kan du söka föräldrapenning från Försäkringskassan.

Samhällsaktören kan också vara ekonomiskt neutrala, på så sätt att hen vare sig direkt tillför eller får samhällsekonomiska bidrag. Den ekonomiskt neutrala samhällsaktören kan till exempel vara ett *du* som besöker bibliotek och som är politiskt engagerad. Exempel (7) och (8) visar exempel på samhällsaktörer som är ekonomiskt neutrala.

- (7) Kommunerna har bibliotek där du kan låna böcker gratis.
- (8) Om du är intresserad av politik kan du gå med i ett politiskt parti eller en annan politik organisation.

Utifrån innehållet i de undersökta materialkapitlen har jag identifierat kapitelspecifika underkategorier för samhällsaktörerna, såsom till exempel *boende* och *arbetsrelaterade*. De kapitelspecifika underkategorierna är:

- *Boende*. De boenderelaterade *du*-tilltal syftar på en samhällsaktör som bor eller strävar efter att bo någonstans. För att särskilja de olika *du*-tilltalen inom kategorin *boende* har jag grupperat dem i två undergrupperingar: *har bostad* och *söker bostad*. Jag kategoriserar även de *du*-tilltal som har bostad utefter ifall de bor i *hyresrätt*, *ospecificerat* eller *bostadsrätt/hus*. *Boende* förekommer i materialkapitel 2.
- *Arbetsrelaterade du*. De arbetsrelaterade *du*-tilltalen syftar på ett *du* som har eller söker arbete. Även tilltal som syftar på sjukskrivna och pensionärer räknas in i kategorin. *Arbetsrelaterade du* förekommer i materialkapitel 3.
- *Skolrelaterat du*. Som skolrelaterade tilltal har jag bedömt alla *du*-tilltal som syftar på studenter, oavsett utbildningsnivå. *Skolrelaterade du* förekommer i materialkapitel 3.
- *Brottsoffer*. *Du*-tilltal som syftar på en samhällsaktör som är offer för våld, diskriminering eller könsstämpning. *Brottsoffer* förekommer i materialkapitel 4.

3.1.4 Komparativ diskussion

För att besvara mina forskningsfrågor undersöker och diskuterar jag även mina resultat komparativt. Därigenom kan jag klarlägga vilka likheter och skillnader som de undersökta kapitlen uppvisar med utgångspunkt i mina forskningsfrågor.

3.2 Material

Materialet för min undersökning utgörs av delar av läroboken *Om Sverige*, en lärobok som används inom samhällsundervisning för nyanlända i många kommuner. *Om Sverige* har tagits fram av Göteborgs Stad och revideras löpande av Göteborgs Stad i samarbete med Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Första utgåvan publicerades 2010.

Läroboken finns tillgänglig på 11 språk förutom svenska. Min undersökning utgår dock enbart från material på svenska.

Om Sverige är välanvänd i kommunernas samhällsorientering. Enligt uppgift från Marie Hanås², genomförde det externa företaget Ramböll 2016 en enkätundersökning om bland annat vilket material som används i samhällsorienteringen hos kommunerna. Svarefrekvensen bland kommunerna var 91 %. Av de 264 kommuner som besvarade enkäten angav 202 att de använder boken *Om Sverige* i samhällsorienteringen (Hanås, personlig kommunikation).

Länsstyrelsen Västra Götalands län samlar statistik gällande spridningen av *Om Sverige*. Under 2016 beställde länsstyrelsen 5500 tryckta exemplar. Boken finns tillgänglig för gratis nedladdning på den av Länsstyrelserna drivna webbplatsen *Informationsverige*. Under 2016 laddades hela boken ner totalt 30 624 gånger, varav 8 735 på svenska.

För att få ett någorlunda representativt urval har jag valt att undersöka tre av bokens kapitel. Jag omnämner dessa kapitel som *materialkapitel*. Då jag gör en fallstudie på ett begränsat underlag kan jag inte generalisera mina resultat till att gälla för hela boken.

Materialkapitlen varierar i längd och innehållsligt fokus. Jag har valt materialkapitel som jag bedömer har stark koppling till individens rättigheter och skyldigheter samt praktiskt vardagsliv.

Det totala omfånget på de materialkapitel jag undersöker är 89 trycksidor. Fördelningen av trycksidor på materialkapitel kan ses i tabell 1. Bildtexter räknas in i min analys, men inte tabeller eller bilder.

Tabell 1. Materialkapitel: antal trycksidor. Absoluta tal.

Kapitel	Trycksidor
2. Att komma till Sverige	33
3. Att försörja sig och utvecklas i Sverige	41
4. Individens rättigheter och skyldigheter	15
Total	89

Materialkapitlen innehåller avsnitt med avsnittsrubriker. Materialkapitel 2 består av avsnitten ”Geografi, näringsliv och infrastruktur”, ”Befolkning”, ”Bostäder och boende”, ”Miljö, natur och ekologisk hållbarhet”, ”Så fungerar din kommun”, ”Att hantera din ekonomi” samt ”Säkerhet”. Som helhet är materialkapitlet 33 trycksidor långt.

Materialkapitel 3 består av avsnitten ”Arbetsmarknaden i Sverige”, ”Att vara anställd”, ”Att söka arbete”, ”Att starta eget företag”, ”Arbetslöshetsförsäkringen”, ”Att betala skatt”, ”Folkbokföring”, ”Socialförsäkringen”, ”Utbildning för vuxna” samt ”Fritids- och föreningsliv”. Som helhet är materialkapitlet 41 trycksidor långt.

Materialkapitel 4 består av avsnitten ”Jämlikhet och mänskliga rättigheter”, ”Skydd mot diskriminering”, ”Familj och individ”, ”Barns rättigheter” och ”Mäns våld mot kvinnor”. Som helhet är materialkapitlet 15 trycksidor långt.

Varje materialkapitel avslutas med ett varierande antal diskussionsfrågor. Dessa ingår i det undersökta materialet.

4 Resultat

I detta kapitel presenterar jag resultatet av min undersökning. Jag inleder med att i avsnitt 4.1 ge en översikt av undersökningens kvantitativa resultat: hur många nominalfraser med mänsklig referent som finns i respektive materialkapitel och antalet *du* och *dig* i

² Hanås, Marie; Webbredaktör på Länsstyrelsen Västra Götalands län. 2017. Mejl 4 april.

varje materialkapitel. Jag fortsätter i 4.2 med att redogöra för när *du* inte används som tilltal i materialet. Då generiska *du* förekommer på liknande sätt inom alla tre materialkapitel presenterar jag i avsnitt 4.3 hur dessa generiska *du* ser ut. Slutligen redogör jag för mina resultat inom respektive materialkapitel.

4.1 Kvantitativ översikt

I det här avsnittet ger jag en översikt över mina kvantitativa resultat. Tabell 2 ger en kvantitativ översikt av dessa.

Tabell 2 ska utläsas på följande sätt. Under *NF med mänsklig referent* återfinns antalet nominalfraser med mänsklig referent inom respektive materialkapitel. *Antal du/dig* syftar på antalet *du* och *dig* i materialkapitlet.

Tabell 2. Antal NF samt antal *du/dig* i de tre materialkapitlen och totalt. Absoluta tal.

Materialkapitel	NF med mänsklig referent	Antal <i>du/dig</i>
2. Att komma till Sverige	596	324
3. Att försörja sig och utvecklas i Sverige	801	420
4. Individens rättigheter och skyldigheter	334	33
Total	1731	777

Totalt förekommer 777 *du* och *dig* i det undersökta materialet, men de är inte jämt fördelade över de olika kapitlen. Medan materialkapitel 2 och materialkapitel 3 innehåller 324 respektive 420 *du* och *dig*, innehåller materialkapitel 4 bara 33 *du* och *dig*.

4.2 Användning av omtal istället för tilltal i materialet

Som framgår av avsnitt 3.1 fokuserar min undersökning på hur *du* används i materialet. Däremot har jag inte analyserat när *du* inte används, men det bör noteras att *du*-tilltalet inte är konsekvent genom hela materialet. Det finns vissa mottagargrupper som inte inkluderas i *du*-tilltalet, utan istället bara omnämns.

Ett exempel på detta är äldre personer, något som blir synligt i det parti av texten som handlar om äldreomsorg. Exempel (9) visar hur äldre människor omtalas med hjälp av nominalfraser. För större tydlighet har jag fetmarkerat omtalande nominalfraser.

- (9) **Gamla människor** behöver ofta hjälp med praktiska saker i vardagen. Enligt svensk lag har **äldre människor** rätt att få stöd och hjälp från samhället. [...] Många **gamla människor** vill bo kvar hemma.

Det bör noteras att SFS 2010:197 bara gäller ”vissa nyanlända invandrare”, som inte är över 64 år. Det innebär att antalet äldre som tar del av läroboken sannolikt är relativt litet. Det är ändå intressant att se hur avsändaren behandlar ämnet, då ålderdom som bekant är ett oundvikligt faktum. Ändå finns det inte några spår av ett *du* som blir gammal i texten – något som förstås går att problematisera. Ser avsändaren inte ett *du* som blir gammalt i Sverige, eller varför har detta omtal valts när resten av materialet i stor utsträckning använder *du*-tilltal?

Så skulle kunna vara fallet. Mer sannolikt är det dock att avsaknaden av ett ”gammalt *du*” beror på sociala strategier (Hellspong & Ledin 1997:166). Ett direkt tilltal hade

kunnat tolkas som väl förtroligt, sett till det aningen känsliga ämnet oundvikligt åldrande. Undvikandet av direkt tilltal är dock ingenting som jag har undersökt närmare.

En hög grad av omtal förekommer också frekvent i materialkapitel 4, det materialkapitel som handlar om individens rättigheter och skyldigheter. Det går förstås att diskutera vilka konnotationer det ger att *du*-tilltalet minskar i frekvens i ett kapitel som rör individens rättigheter och skyldigheter. I media har trots allt samhällsorienteringens roll som förmedlare av svenska normer varit oerhört omdiskuterad (se till exempel Söderström 2017 [www], Larsson 2016 [www] och Wykman 2017 [www] för aktuella exempel ur media). Det är dock mycket möjligt att avsaknaden av *du* är resultatet av en försiktighetsstrategi.

Omtal eller val av opersonliga pronomen kan vara en välfungerande form av mottagaranpassning (Lind Palicki 2010:80–82), något som innebär att avsaknaden av *du*-tilltal inte nödvändigtvis är något dåligt. Det hade dock varit intressant med en komparativ studie mellan modellläsaren som konstrueras via direkt och indirekt tilltal i materialet, något som det tyvärr inte fanns något större utrymme för i min egen undersökning.

4.3 Generiska *du* i materialet

Det finns generiska *du* inom alla tre materialkapitlen. Totalt förekommer 133 generiska *du* i materialet. De förekommer inom metatext och läsanvisningar. Exempel (10), (11) och (12) visar hur *du* förekommer inom metatextuella läsanvisningar inom materialkapitel 2, 3 och 4.

- (10) Gå in på webbsidan www.elpriskollen.se för att se vilket bolag som blir bäst för dig.
- (11) Du kan hitta mer information på webbsidan: www.forsakringskassan.se.
- (12) På regeringens webbsida www.manskligarattigheter.se kan du läsa mer om mänskliga rättigheter. (Samtliga tre webbadresser har fet stil i original)

En av anledningarna till att det finns så många generiska *du* skulle kunna vara de diskussionsfrågor som avslutar varje materialkapitel. Exempel 13, 14 och 15 är diskussionsfrågor ur materialkapitel 2, 3 och 4.

- (13) På vilka olika sätt kan du hitta en lägenhet?
- (14) Hur kan du använda tidigare erfarenheter när du söker jobb i Sverige?
- (15) Vad kan du göra för en person som utsätts för våld i en nära relation?

De generiska *du*:en förekommer alltså i liknande kontext genom alla tre kapitel – antingen är *du*:en kopplade till läsanvisningar eller till diskussionsfrågor. Samhällsaktörerna förekommer inte inom liknande kontext genom alla kapitel. Jag presenterar samhällsaktörernas syftning inom respektive materialkapitel i avsnitt 4.4–4.6.4.

4.4 Resultat för materialkapitel 2

Jag har identifierat 300 förekomster av pronomenet *du* och 24 förekomster av pronomenet *dig* i materialkapitel två.

4.4.1 Fördelning av materialkapitlets övergripande kategorier

Fördelning av materialkapitlets övergripande kategorier kan utläsas i tabell 3. Här och i övrigt ger jag både absoluta tal och procenttal för respektive kategori, och har avrundat procenttalen till en decimal.

Tabell 3. Materialkapitel 2: antal *du* och *dig* utifrån syftning. Absoluta tal och procentuell andel

Kategori	Antal	Andel i %
Samhällsaktörer	259	79,9
Generiskt	65	20,1
Total	324	100,0

Som tabell 3 visar dominerar antalet samhällsaktörer i materialkapitlet. Totalt är 79,9 % av materialkapitlets *du* syftar på samhällsaktörer. Jag redogör närmare för syftningen hos samhällsaktörerna i avsnitt 4.4.2.

4.4.2 Samhällsaktörer

Det *du* som framträder i materialkapitel 2 är ofta en samhällsaktör. Det vanligaste *du*:et är av den kategori som jag har valt att benämna som *boende*. Jag redogör närmare för dessa *du* i avsnitt 4.4.3.

Du är ofta en deltagare i samhällslivet. Detta kan ses på exempel (16), där *du* är en förälder med barn i skolåldern och i exempel (17), där *du* är en biblioteksbesökare.

(16) Du får välja om du vill att ditt barn ska gå i en förskoleklass.

(17) Du lånar böcker, tidningar och cd-skivor gratis. För att kunna låna behöver du ett bibliotekskort (lånekort). Det får du på biblioteket.

Du är också en medveten konsument och samhällsmedborgare. Det syns i exempel (18) och (19), där *du* tilltalas som en person med möjlighet och vilja till ansvarsfull konsumtion.

(18) Du kan också välja att åka tåg istället för flyg. Det är också bra att tänka på vad du köper i affären. Du kan handla saker som är tillverkade nära där du bor. Du kan också välja att äta mindre kött eftersom köttproduktion är mycket energikrävande.

(19) Det vatten som finns i våra kranar har mycket hög kvalitet. Det är ofta bättre än det vatten du köper på flaska.

Du är på många sätt en ekonomisk aktör. Ibland är *du* en person som har ekonomiska tillgångar. Exempel på detta kan ses i (20) och (21), där det presupponeras att modelläsa har pengar på ett bankkonto eller pengar att låna ut.

(20) Med bankkortet kan du ta ut pengar, från ditt konto, i en automat.

(21) Om någon är skyldig dig pengar kan Kronofogden hjälpa dig att få tillbaka dem.

Ibland är *du* en person som behöver stöd från samhället, till exempel genom att få en tolk vid myndighetskontakter, vilket visas i exempel (22).

(22) Om du inte förstår svenska har du rätt att få en tolk. Du har rätt till tolk på Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, socialtjänsten och på sjukhus.

Den vanligaste samhällsaktören är dock den som jag har kopplat till underkategorin *boende*, vilken jag kommer att presentera närmare i avsnitt 4.4.3.

4.4.3 Kapitelspecifik kategori: boende

Den övervägande delen av *du*-tilltalen i materialkapitel 2 syftar på en samhällsaktör som bor eller strävar efter att bo någonstans. För att särskilja de olika *du*-tilltalen inom

kategorin *boende* har jag grupperat dem i två undergrupperingar: *har bostad* respektive *söker bostad*. Fördelningen mellan grupperingarna kan ses i tabell 4.

Tabell 4. Materialkapitel 2: antal *du* och *dig* i kategorin boende. Absoluta tal och procentuell andel.

Kategori	Antal	Andel i %
Har bostad	163	88,6
Söker bostad	21	11,4
Total	184	100

Som kan avläsas i tabell 4 dominerar de boende som *har bostad* klart gentemot de boende som *söker bostad*.

Exempel (23) visar ett *du* som jag har kategoriserat som har bostad, medan exempel (24) visar ett *du* som jag har kategoriserat som söker bostad.

(23) Om du har ett förstahandskontrakt på en lägenhet har du rätt att bo i lägenheten så länge du vill och sköter dig.

(24) Om det är mycket svårt att hitta en lägenhet i en kommun kan du kanske ha bättre möjlighet om du flyttar till en annan kommun.

Som tabell 4 visar syftar den övervägande delen av *du*-tilltalen på ett *du* som har en bostad. Vad som är särskilt intressant är vilka boendeformer som representeras bland de som har en bostad. Detta kan utläsas av tabell 5.

Tabell 5. Materialkapitel 2: *du*-tilltal för boende med bostad. Absoluta tal och procentuell andel.

Kategori	Antal	Andel i %
Hysesrätt	73	44,8
Ospecificerat	75	46,0
Bostadsrätt/hus	15	9,2
Total	163	100,0

I materialkapitel två syftar alltså en majoritet av de undersökta *du*-tilltalen på boende som antingen bor i en hyresrätt eller i ett boende utan specificerade ägarförhållanden. Exempel (25) och (26) visar ett *du* som boende i hyresrätt respektive ospecificerade ägarförhållanden (en *lägenhet* kan syfta på såväl en hyreslägenhet som en bostadsrättslägenhet). Exempel (27) visar på ett av *du* som boende i bostadsrätt/hus.

(25) Om du vill renovera lägenheten där du bor måste hyresvärden först godkänna detta

(26) När du städar golven i lägenheten ska du bara använda lite vatten.

(27) Äganderätt är vanligare när du bor i hus eller i radhus.

4.4.4 Sammanfattning av materialkapitel 2

Det *du* som framträder i materialkapitel 2 har eller letar oftast efter någonstans att vara bofast i Sverige. Kvantitativt framträder *du* betydligt oftare som en individ som har hyreslägenhet eller ospecificerad boendeform, snarare än en individ som har äganderätt till sitt boende.

Du är en aktiv samhällsmedborgare som framträder som bland annat förälder och biblioteksbesökare. *Du* är också en medveten konsument som förutsätts vara intresserad av att minska sin miljöpåverkan och undvika onödiga inköp. Ibland behöver *du* stöd från samhället, till exempel i form av tolk.

4.5 Resultat för materialkapitel 3

Jag har identifierat 381 förekomster av *du* och 39 förekomster av *dig* i materialkapitel 3.

4.5.1 Fördelning av materialkapitlets övergripande kategorier

Fördelning av materialkapitlets övergripande kategorier kan utläsas i tabell 6.

Tabell 6. Materialkapitel 3: antal *du* och *dig* utifrån syftning. Absoluta tal och procentuell andel

Kategori	Antal	Andel i %
Samhällsaktörer	365	86,9
Generiskt	55	13,1
Total	420	100,0

Som syns i tabell 6 är antalet samhällsaktörer betydligt fler än generiska *du*. Totalt förekommer 365 samhällsaktörer och 55 generiska *du* inom materialkapitlet.

4.5.2 Samhällsaktörer

En majoritet av *du*-tilltalen i materialkapitel 3 syftar på samhällsaktörer. Inom materialkapitel 3 finns två underkategorier av samhällsaktörer: *arbetsrelaterade* och *skolrelaterade*. Av totalt 365 samhällsaktörer är 136 arbetsrelaterade *du*, medan 74 är skolrelaterade *du*. Arbetsrelaterade *du* och skolrelaterade *du* presenteras i avsnitt 4.5.3 respektive avsnitt 4.5.4.

Utöver det arbetsrelaterade och skolrelaterade *du*:et är den vanligaste sortens samhällsaktör en medborgare som kan legitimera sig och styrka sin identitet. Ett exempel på detta syns i (28).

(28) Du behöver visa både ditt pass och bevis om uppehållstillstånd.

Detta *du* är vanligtvis vuxet. Det synliggörs i exempel (29).

(29) Du behöver personbevis när du till exempel ska söka bostadsbidrag hos Försäkringskassan och när du ska ta körkort.

Det finns några få undantag där *du* är minderårig (om än fortfarande en samhällsaktör som kan legitimera sig och styrka sin identitet). Detta visas i exempel (30).

(30) Om du är under 18 år måste du ha din vårdnadshavares medgivande för att få id-kort.

Det förekommer *du* som i vissa fall är i behov av ekonomiska bidrag av olika typer. Detta ses i exempel (31) och (32).

(31) Första gången du ansöker om ett bidrag gör Försäkringskassan en utredning om du har rätt till bidrag.

(32) Om du kan få bidrag och i så fall hur mycket du kan få beror på hur många personer ni är i familjen.

Slutligen är *du* ibland också en person som har familj och fritid. Detta syns i exempel (33) och (34), där *du* är en förälder respektive en person som är politiskt intresserad.

(33) Föräldrappeningen ger dig rätt att få pengar för att vara hemma med ditt barn i 480 dagar.

(34) Om du är intresserad av politik kan du gå med i ett politiskt parti eller en annan politisk organisation.

I avsnitt 4.5.3 redogörs för resultatet inom den kapitelspecifika kategorin *arbetsrelaterade du*.

4.5.3 Kapitelspecifik kategori: arbetsrelaterade *du*

En inom kapitlet förekommande samhällsaktör är det *arbetsrelaterade du*:et. De arbetsrelaterade *du*-tilltalen syftar på ett *du* som har eller söker arbete. Även tilltal som syftar på sjukskrivna och pensionärer räknas in i kategorin. Fördelningen mellan de arbetsrelaterade *du*-tilltalen visas i tabell 7.

Tabell 7. Materialkapitel 3: antal *du* och *dig* i kategorin arbetsrelaterade *du*. Absoluta tal och procentuell andel.

Kategori	Antal	Andel i %
Har arbete	61	44,9
Söker arbete	58	42,6
Sjuk/pensionär	17	12,5
Total	136	100,0

Som tabell 7 visar är förhållandet mellan ett *du* som har ett arbete och ett *du* som söker arbete relativt jämnt. *Du* som är sjukskriven eller är pensionär är mer sällsynt. I det följande ger jag exempel som illustrerar de olika kategorierna.

Exempel (35) är ett exempel på ett tilltal som jag klassificerat som ”har arbete”.

(35) Arbetar du 40 timmar dagtid så är det ett heltidsarbete.

Exempel (36) är ett exempel på tilltal som jag klassificerat som ”söker arbete”.

(36) När du söker ett arbete ska du skicka med de papper som arbetsgivaren frågar efter.

Exempel (37) visar på klassificeringar av flera typer inom samma mening.

(37) Om du är anställd och blir sjuk ska du berätta det för din arbetsgivare den första arbetsdagen du är sjuk.

Meningens första *du* (”Om du är anställd och blir sjuk”) har jag klassificerat som ”har arbete”. Meningens andra och tredje *du* (”ska du berätta det för din arbetsgivare” respektive ”du är sjuk”) har jag klassificerat som sjuk/pensionär.

I avsnitt 4.5.4 redogörs för den kapitelspecifika kategorin *skolrelaterat du*.

4.5.4 Kapitelspecifik kategori: skolrelaterat *du*

I materialkapitel 3 förekommer även en samhällsaktör som är ett *skolrelaterat du*. Som skolrelaterade tilltal har jag bedömt alla *du*-tilltal som syftar på studenter, oavsett utbildningsnivå. Det finns 74 skolrelaterade *du* inom materialkapitel 3. Detta är 20,3 % av materialkapitlets samhällsaktörer, och totalt 17,6 % av materialkapitlets *du*-tilltal.

Du syftar på studenter på grundskolenivå, gymnasienivå, komvux, inom kompletterande utbildning, på folkhögskola, på yrkeshögskola och på högskolenivå. Exemplet (38) syftar till en SFI-elev, medan exempel (39) syftar på studenter på högskolenivå.

(38) Du kan läsa sfi på heltid eller deltid.

(39) Du måste läsa de flesta kurserna i ett utbildningsprogram.

Vilken utbildningsnivå som *du* befinner sig på går ofta att utläsa av kontexten. Exempel (38) återfinns i det textparti som berör SFI, medan exempel (39) befinner sig i det textparti som berör högskolestudier.

4.5.5 Sammanfattning av materialkapitel 3

En majoritet av *du*:en i materialkapitel tre är samhällsaktörer. Utöver det arbetsrelaterade och skolrelaterade *du*:et är den vanligaste sortens samhällsaktör en medborgare som kan legitimera sig och styrka sin identitet. Detta *du* är vanligtvis vuxet, men det finns några få undantag där *du* är minderårig.

Det förekommer *du* som i vissa fall är i behov av ekonomiska bidrag av olika typer. Ibland är *du* också en person med familj och fritid.

Det *du* som försörjer sig och utvecklas i Sverige är aktiv i arbetslivet. Fördelningen mellan *du* som har ett arbete och *du* som söker arbete är relativt jämn. Ett sjukskrivet eller pensionerat *du* nämns, men dessa förekommer i minoritet inom kategorin.

Du kan vara student. Totalt är 17,6 % av *du*-tilltalen skolrelaterade. *Du* kan vara student på alla nivåer.

4.6 Resultat för materialkapitel 4

Jag har identifierat totalt 33 tilltal i materialkapitel 4, varav 25 förekommer av *du* och 8 förekommer av *dig*.

4.6.1 Fördelning av materialkapitlets övergripande kategorier

Fördelning av materialkapitlets övergripande kategorier kan utläsas i tabell 8. Jag ger både absoluta tal och procenttal för respektive kategori, och har avrundat procenttalen till en decimal.

Tabell 8. Materialkapitel 4: antal *du* och *dig* utifrån syftning. Absoluta tal och procentuell andel.

Kategori	Antal	Andel i %
Samhällsaktörer	20	60,6
Generiskt	13	39,4
Total	33	100,0

Som visas i tabell 8 dominerar andelen samhällsaktörer över generiska *du* i materialkapitlet. Av materialkapitlets 33 *du* och *dig* är 20 samhällsaktörer och 13 generiska *du*.

4.6.2 Samhällsaktörer

Nästan två tredjedelar av tilltalen i materialkapitel 4 är samhällsaktörer. Av dessa syftar en klar majoritet (18 av 20) på ett *du* som är offer för brott. Dessa *du* har jag kategoriserat i den kapitelspecifika kategorin *brottsoffer* (se 4.6.3). Den kvarvarande samhällsaktören uppträder i form av förälder, något som kan ses i exempel (40) där *du* är föräldraledig och har möjlighet att söka föräldrapenning från Försäkringskassan.

(40) När du är föräldraledig kan du söka föräldrapenning från Försäkringskassan

I avsnitt 4.6.3 redogörs för resultatet i den kapitelspecifika kategorin *brottsoffer*.

4.6.3 Kapitelspecifik kategori: brottsoffer

I materialkapitlet förekommer totalt 18 tilltal som syftar på ett *du* som är offer för våld, diskriminering eller könsstämpling. Det förekommer inga syftningar på ett *du* som förövare. Exempel (41) och (42) visar tilltal som jag har klassificerat som brottsoffer.

(41) Sexuellt våld är när någon försöker ha sex med dig även om du inte vill det.

(42) Är du som man utsatt får våld finns hjälp och skydd också för dig.

Intressant att notera är att den samhällsaktör som tilltalas oftast är vuxen. I de fall av texten som handlar om barns rättigheter förekommer inte direkt tilltal, utan där väljs istället omtal. Det finns dock förekomster som går att tolka som ett minderårigt brottsoffer. Ett exempel på detta ses i exempel (43), där *du* presupponeras gå i skola eller vara tillräckligt ung för att tillhöra klientelet för en ungdomsmottagning.

(43) Om du har frågor eller behöver vård och hjälp kan du kontakta skolsköterskan på din skola, en ungdomsmottagning, gynekologisk mottagning eller sjukhusens kvinnokliniker.

4.6.4 Sammanfattning av materialkapitel 4

Kapitlet är det av de undersökta kapitlen som har lägst antal *du*-tilltal. I kapitlet finns det några få samhällsaktörer i form av föräldrar.

En stor andel av kapitlets samhällsaktörer är offer för olika sorters brott. Det förekommer inga syftningar på ett *du* som förövare. *Du* har i allmänhet en ospecificerad ålder, men några förekomster tyder på ett minderårigt *du*.

5 Sammanfattning, diskussion och utblick

I detta kapitel följer min diskussion kring de resultat som min undersökning har genererat.

5.1 När *du* är generisk

Jag har i min forskningsbakgrund redogjort för den ökade användningen av *du* som generiskt pronomen i svenskan (Lind Palicki 2010, Fremer 2000, Lund 2012). Även i danskan finns liknande tendens (Jensen 2008).

Generiska *du* förekommer i relativt stor utsträckning i mitt material. Av de totalt 777 undersökta *du*-tilltalen syftar 133 på ett generiskt *du*. Detta generiska *du* är en oidentifierbar person och potentiellt kan vem som helst inkluderas i detta *du*.

I de undersökta tre kapitlen i *Om Sverige* finns en mycket varierande grad av generiska *du*. Detta kan utläsas i tabell 9, där antal *du/dig*, antal generiska *du* och andel generiska *du* inom respektive materialkapitel presenteras.

Tabell 9. Antal *du/dig* i de tre materialkapitlen, antal generiska *du* inom respektive materialkapitel och totalt. Absoluta tal och procenttal.

Materialkapitel	Antal <i>du/dig</i>	Antal generiska <i>du</i>	Andel generiska <i>du</i>
2. Att komma till Sverige	324	65	20,1
3. Att försörja sig och utvecklas i Sverige	420	55	13,1
4. Individens rättigheter och skyldigheter	33	13	39,4
Total	777	133	17,1

Medan bara 13,1 % av *du*-tilltalen i materialkapitel 3 är generiska så är andelen generiska *du* i materialkapitel 4 hela 39,4 %. Materialkapitel 2 innehåller en andel på 20,1 % av generiska *du*. Som framgår i avsnitt 3.2 omfattar de tre materialkapitlen inte exakt lika många trycksidor, och detta faktum kan bidra till att resultaten är så skilda. Det är ändå intressant att se hur det generiska *du*:et är mycket vanligare inom det materialkapitel där *du*-tilltalen rent procentuellt är färre, det vill säga i materialkapitel 3.

Materialets generiska *du* förekommer till stor del i metatext samt läsanvisningar. Att antalet generiska *du* är så pass många beror till viss del på att varje materialkapitel avslutas med ett antal diskussionsfrågor där ett generiskt *du* tilltals. Detta skulle kunna ett exempel på det som Jensen benämner som en publikorienterad synvinkel i förhållande till vad som omtalas (Jensen 2008:6).

Som jag redogjorde för i avsnitt 2.1 är användningen av traditionellt indefinita pronomen (såsom exempelvis *man*) inte alltid oproblematiska, då betydelsen av *man* kan ”halka omkring” (Hellspong och Ledin 1997:174). Jag menar att det skulle kunna vara problematiskt även när det gäller ett generiskt *du*. Som Olvegård (2014:231) visar har personer med svenska som andraspråk generellt lägre textrörlighet, något som kan innebära att det blir svårare att förstå en text med pronomensyftningar som ”halkar omkring”. Utöver det innebär också en stor användning av generiska pronomen att texten erbjuder färre möjligheter för läsaren att identifiera sig med modelläsaren, något som klargjorts av Lind Palicki (2010:80). Jag menar att det är ett möjligt problematiskt inslag i det undersökta materialet ur *Om Sverige*.

Det bör noteras att de *du* som förekommer i Reichenbergs (2000) undersökning till stor del verkar vara generiska, något som tvärtom innebär att direkta tilltal kan vara positiva även om de är generiska. Reichenbergs röstvariabel består dock av fler variabler än *du*-tilltal, vilket gör det svårt att avgöra hur det generiska *du*-tilltalet enskilt påverkar förståelsen. Mer forskning behövs alltså för att avgöra om det generiska *du*:et är ett positivt eller negativt inslag i texter riktade till andraspråksläsare.

5.2 När *du* är samhällsaktör

I materialet förekommer ett antal olika *du* som är samhällsaktörer. Den tydligast förekommande föreställningen om *du* som samhällsaktör är att det är en person som är vuxen. Det syns till exempel när *du* är eller strävar efter att vara bofast; det är inte okomplicerat för en minderårig person att ingå avtal av den typ som krävs för att till exempel teckna ett hyreskontrakt (se avsnitt 4.4.3). Det syns också när *du* omtalas som en medborgare som har möjlighet att legitimera sig och styrka sin identitet (se avsnitt 4.5.2).

Med tanke på materialets målgrupp hade det inte varit förvånande om det *du* som verbaliseras alltid är vuxen. Så är dock inte fallet. Det förekommer både i materialkapitel 3 och materialkapitel 4 att *du* explicit tilltals som minderårig. Så är dock aldrig fallet i materialkapitel 2, vilket skulle kunna bero på att temat i materialkapitel 2 istället implicerar att *du* är vuxen.

Det är intressant att diskutera hur *du* framställs utifrån en ekonomisk aspekt. Å ena sidan förekommer *du* som medveten konsument och kapitalägare – en person som har råd att tänka på att handla närproducerat och som har pengar på banken. Å andra sidan förekommer *du* oftare som en person som bor i hyreslägenhet än en person som köper sitt boende (se avsnitt 4.4.2 respektive avsnitt 4.4.3). Det får mig att göra bedömningen att *du:et* i materialet inte förväntas ha god ekonomi, även om det vid vissa tillfällen går att tolka förekomsterna som att ett *du* med materiellt välstånd är önskvärd.

Lind Palicki finner i sin mottagaranalys att de föräldrar som hennes material riktar sig till i allmänhet har ordnade förhållanden (2010:94). Den samhällsaktör som förekommer i mitt material har inte självklart lika ordnade förhållanden, något som i sig inte är så oväntat. En person som kommer till Sverige behöver ju trots allt starta ett nytt liv här, och det är inte alls självklart vilka förutsättningar den personen har med sig från sitt tidigare liv i ett annat land.

Genom samtliga tre materialkapitel förekommer hänvisningar till ett *du* som är förälder. I materialkapitel 4 är hänvisningen till ett *du* som förälder den enda samhällsaktör som förekommer, bortsett från när *du* uppträder som brottsoffer. Att *du* förekommer som förälder på flera ställen inom samtliga tre materialkapitel skulle kunna vara ett tecken på att det finns en stark samhällsnorm i att förr eller senare skaffa barn.

En kapitelspecifik kategori som kan verka uppseendeväckande är *brottsoffer*. Totalt 18 *du*-tilltal inom materialkapitel 4 syftar direkt till ett *du* som har blivit utsatt för brott (se 4.6.3 för exempel). Hur intressant resultatet än är vill jag dock undvika att dra allt för starka slutsatser kring det, då materialkapitel 4 innehåller minst andel *du*-tilltal av de undersökta kapitlen. Istället förekommer en hög andel omtal (se resonemang om detta i avsnitt 4.2). Detta innebär att den höga andelen brottsoffer bland *du*-tilltalen i materialkapitel 4 i realiteten inte är en så stor del av materialet. Jag bedömer därför att underlaget av *du*-tilltal i materialkapitel 4 är för litet för att jag ska kunna dra några generella slutsatser kring kategorin brottsoffer.

5.3 Sammanfattning av diskussion och utblick

I det här avsnittet sammanfattar jag min diskussion och tar upp begränsningar i min undersökning. Jag gör också en utblick från diskussionen, med fokus på undersökningens relevans för språkkonsulter och andra som arbetar med att producera texter för personer som kommer till Sverige.

5.3.1 Sammanfattning av diskussion

En jämförelse av de olika kapitlen visar att andelen generiska *du* varierar kraftigt. Medan materialkapitel 3 innehåller 13,1 % generiska *du* och materialkapitel 2 20,1% generiska *du*, innehåller materialkapitel 4 hela 39,4 %.

Tidigare forskning visar både fördelar och nackdelar med användandet av generiska *du*, vilket leder mig till slutsatsen att mer forskning behövs för att avgöra om det generiska *du:et* är ett positivt eller negativt inslag i texter riktade till andraspråkläsare. En möjlig risk med hög andel generiska *du* är dock att den empiriska läsaren får färre möjligheter att identifiera sig med materialet.

Materialets generiska *du* förekommer till stor del i metatext samt läsanvisningar. Att antalet generiska *du* är så pass många beror till viss del på att varje materialkapitel avslutas med ett antal diskussionsfrågor där ett generiskt *du* tilltalas.

Undersökningen visar att det i materialet verkar finnas en modelläsare som agerar på olika sätt i det svenska samhället. Det *du* som tilltalas är oftast vuxen. Då lärobokens målgrupp är vuxna hade det varit förväntat att *du* alltid tilltalades som vuxen, men så är inte fallet, utan exempel på *du*-tilltal till minderåriga *du* finns.

Ibland är *du* en medveten konsument och kapitalägare, men det finns även förekomster där *du* behöver stöd från samhället. Samhällsaktören *du* har alltså inte självklart ordnade förhållanden. Detta skulle kunna förklaras med att den nya invånaren i Sverige kan ha mycket olika förutsättningar, beroende på tidigare liv utanför Sverige.

Att *du* som förälder återkommer genom alla materialkapitlen kan vara ett tecken på att det finns en stark samhällsnorm att vuxna som befinner sig i Sverige förr eller senare ska skaffa barn.

Även om det är intressant att notera att *du* inom materialkapitel 4 oftast syftar på ett *du* som blivit utsatt för brott så bedömer jag att underlaget är för litet för att det ska gå att dra några generella slutsatser kring. Det har lett till att jag inte resonerar vidare kring innebörden av att *du* uppträder som brottsoffer i materialet.

5.3.2 Undersökningens begränsningar

Den undersökning jag har gjort har genomförts på ett begränsat material ur läroboken *Om Sverige*, och därför kan jag inte dra några generella slutsatser om läroboken.

Undersökningens omfattning är begränsad, i det att jag enbart undersöker den modellläsare som skapas i det direkta *du*-tilltalet. En modelläsanalys kan innebära betydligt fler infallsvinklar än analys av *du*-tilltalets syftning (se till exempel Björkvall 2009). Jag menar dock att även en så pass begränsad undersökning som den här ha relevans på så sätt att den öppnar upp för en diskussion om den mottagarroll som just samhällsorienteringen erbjuder nya medborgare i Sverige. *Om Sverige* verkar just nu dominera marknaden för samhällsorienterande läroböcker inom den obligatoriska samhällsundervisningen (se avsnitt 3.2 ovan), något som innebär att den har stor möjlighet till påverkan på många människor.

5.3.3 Utblick

Som framgår i avsnitt 1.1 är Sverige ett land i förändring. Den ökade andelen svenska medborgare som har svenska som andraspråk gör att det är extra intressant med vidare forskning gällande just sakprosatexter kopplade till personer som invandrar till Sverige. Exempel på sådan forskning skulle till exempel kunna vara hur sakprosatexter utformas med hänsyn till personer med svenska som andraspråk, och även hur personer med svenska som andraspråk använder dessa sakprosatexter.

En språkkonsults uppgift är att ha helhetssyn på språk och kommunikation. Ett av yrkeskårens honnörsord får sägas vara ”mottagaranpassning” (se Examinerade språkkonsulter i svenska, u.å [www]). Språkkonsulter ser till att det budskap som ska förmedlas är utformat på rätt sätt och riktat mot rätt person. Att kunna avgöra vem texten riktar sig till är därmed en central förmåga för alla examinerade språkkonsulter, likväl som för andra som arbetar med att producera text för heterogena mottagargrupper.

6 Litteraturförteckning

- Björkvall, Anders (2003). *Svensk reklam och dess modelläsare*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Björkvall, Anders (2009). *Den visuella texten: multimodal analys i praktiken*. Stockholm: Hallgren & Fallgren.
- Examinerade språkkonsulter i svenska (u.å.). Om språkkonsulter. [elektronisk] Tillgänglig online: <http://sprakkonsult.se/om-sprakkonsulter/> (hämtad 2017-04-29).
- Fairclough, Norman (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fremer, Maria (2000). ”Va e du då – generiskt du hos ungdomar och vuxna talare.” I *Ungdom, språk og identitet: rapport fra et nettverksmøte*, red. Kotsinas, Ulla-Britt, Stenström, Anna-Brita & Drange, Eli-Marie. S. 133–147. København: Nordisk Ministerråd.
- Hanås, Marie; Webbredaktör på Länsstyrelsen Västra Götalands län (2017). Mejl 4 april.
- Hellspång, Lennart & Ledin, Per (1997). *Vägar genom texten: handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Jensen, Torben Juel (2008). Om du i betydningen ’man’. I *Nyt fra Sprognaevnet* 3. S. 1–8. Tillgänglig online: <https://dsn.dk/nyt/nyt-fra-sprognaevnet/2008-3.pdf> (hämtad 2017-04-20).
- Larsson, Petter (2016). Idén om specifika svenska värderingar är nonsens. I *Helsingborgs dagblad*. 29 maj. [elektronisk] Tillgänglig online: <http://www.hd.se/2016-05-29/idn-om-specifika-svenska-varderingar-ar-nonsens> (hämtad 2017-04-27).
- Ledin, Per och Selander, Staffan (2003). Institution, text och genre. I Englund, Boel & Ledin, Per (red.) *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. S. 91–124. Lund: Studentlitteratur.
- Lind Palicki, Lena. (2010). *Normaliserade föräldrar: en undersökning av Försäkringskassans broschyrer 1974–2007*. Diss. Örebro: Örebro universitet.
- Lund, Rasmus (2012). *Vem är man och vem är du? En studie i bruket av du som generiskt pronomen*. C-uppsats. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala Universitet. Tillgänglig online: <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:609438/FULLTEXT01.pdf> (hämtad 2017-05-01)
- Olvegård, Lotta (2014). *Herravälde: är det bara killar eller? Andraspråkläsare möter lärobokstexter i historia för gymnasieskolan*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Ransgart, Martin (2005). Läsvärda läroböcker kräver helhetsgrepp. I *Textvård: att läsa, skriva och bedöma texter*. S. 60–72. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Reichenberg, Monica (2000). *Röst och kausalitet i lärobokstexter: en studie av elevers förståelse av olika textversioner*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet. Tillgänglig online: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/13747/1/gupea_2077_13747_1.pdf (hämtad 2017-05-11)
- Reichenberg, Monica (2005). Röst och kausalitet i lärobokstexter. I *Textvård: att läsa, skriva och bedöma texter*. S. 45–59. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- SFS 2010:197. Lag om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare.
- SFS 2010:1138. Förordning om samhällsorientering för vissa nyanlända invandrare.
- Språkrådet (2014). *Myndigheternas skrivregler*. 8 upplagan. Stockholm: Språkrådet. Tillgänglig online: <https://www.sprakochfolkminnen.se/download/18.41318b851483519095290e/1411629869129/Mynd-skrivreg2014-1.pdf> (hämtad 2017-05-03)
- Statistiska Centralbyrån (u.å.). Från massutvandring till rekordinvandring. Tillgänglig online: <http://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/in-och-utvandring/> (hämtad 2017-04-18)

- Söderström, Patric (2017). Grundkursen i svenskhet lockar. I *Blekinge Läns Tidning*. 26 april. [elektronisk] Tillgänglig online: <http://www.blt.se/blekinge/grundkursen-i-svenskhet-lockar/> (hämtad 2017-04-27)
- Wykman, Niklas (2017). Sverige behöver seriös politik – nu reformerar vi Moderaterna. I *Nyheter24*. 18 januari. [elektronisk] Tillgänglig online: <http://nyheter24.se/debatt/873472-niklas-wykman-m-sverige-behover-serios-politik-nu-reformerar-vi-moderaterna> (hämtad 2017-04-27)